

Mağduru Suçlamak Faili Aklamak: Mağdura Yönelik Yüklemeler Üzerine Bir Değerlendirme

Osman SÜMER¹

Özet

İnsanoğlu, sosyal bir varlık olması sebebiyle tek olarak başladığı hayatını devam ettirebilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için toplu yaşama eğilim göstermiştir. Bu ortam bir düzenin varlığını gerekli kılar. Ne var ki, içinde yaşadığı sosyal, siyasi ve ekonomik yapı ihtiyaçlara cevap vermediği durumda birey, çatışma yaşamaktadır. Bu çatışmanın ortaya çıkardığı gerginlikten dolayı birey, suç ve sapma davranışı sergilemektedir. Sözü edilen davranışın, diğer bireyler üzerinde mağduriyet yaratması kaçınılmazdır.

Öte yandan “mağdur suçlayıcılık”, bir suçun işlenmesinde suçlu gibi mağdurun da bir payı olduğuna dair mağduru suçlamak anlamına gelir. Sorumluluğun suç işleyene (faile) değil, saldırıya uğrayan bireye yüklenmesini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Suç işleyen hakkında konuşulmasını engeller ve suç işleyeni unutturmanın önünü açar. Ayrıca, saldırının nereden geldiğini önemsizleştirir. Mağdur olan bireyde, kusur ya da kabahat bulmaya çalışılarak, mağduriyetin kendisinin o kusur üzerinden ortaya çıktığı mesajı verilir. Çoğu zaman açıktan suçlamada bulunmaz. Örtük olarak mağdurun hak ettiğini telkin eder. Tabi ki de, mağdur suç-

layıcı yorumlar mağduru olumsuz yönde etkiler ve aynı zamanda suç işleyeni aklamaya yönelik bir zemin hazırlar.

Dolayısıyla “*mağdur kendini yeterince ifade edebiliyor mu?*” sorusuna cevap aradığımız bu çalışmada; “*mağdur suçlayıcılığı hususunda taviz verilmesi, suçu işleyenin suç işlemekten çekinmemesini sağlıyor*” hipotezinin sınanması amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmamızda “mağdur” ve “mağdur suçlayıcılık” ile ilgili kavramsal ve kuramsal altyapıyı hazırlayan literatür taraması yapılacaktır. Ardından adalet istatistikleri ve yargı kararları örnekleri üzerinden eleştirel boyutta irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: sosyal düzen, adalet, suç, mağdur, mağdur suçlayıcılık

Suç mağduru, ceza hukuku açısından mühim sonuçlar yol açan bir kavramdır. Bu kavramla, ilk olarak akla suç fiili ile saldırıya uğrayan kişi ya da “suç mağdurları” gelir.² Yine, suçtan zarar gören kavramı ile çakışabilmektedir. Ne var ki, anılan iki kavram bazen

1 Dr., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktoru, E-Posta: osmansumer@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5459-4655

2 Tuğrul KATOĞLU, “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”, *A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 61, Sayı 2, 2012. s. 657-659.

bağdaştığı halde bazen ayrışabilmektedir. Suçtan doğrudan zarar gören kişiler mağdur, dolaylı zarar gören ya da suçla korunan hak ve menfaatin dışında kalan hakları zarar gören kimse-ler de suçtan zarar gören şekilde tarif edilmektedir.³ Suçun mağduru kavramından, yalnızca suç fiilinden zarar gören herkesi değil, bu fiil ile ihlal olunan ve cezai korumanın konusunu oluşturan varlık ya da menfaatlerin sahiplerini de anlamlanmalıdır.⁴

Öte yandan, “suç mağduru” ifadesinin çağrıştırdığı görüntü birçok insan için çantasını sokakta kaptıran yaşlı bir kadın gibi biri olarak kalır. Böyle bir mağdur, her bakımdan klişeye uyar. Savunmasız, masum, savaşamayacak ve bu nedenle sempati ve yardımı hak eden biri şeklinde algılanır.⁵

Tabi bir de mağduriyetin sorumluluğunu en azından bir dereceye kadar mağdura yüklemeye yönelik tarihsel bir eğilim vardır. Örneğin ilk mağdur uzmanları, mağdurları sorumluluk derecelerine göre sınıflandıran tipolojiler yarattılar.⁶

Von Hentig, belirtilen sürece katılan ilk mağdur bilimcilerden biridir. Açıkça çalışmalarında,⁷ suç davranışını açıklamaya odaklanmıştı. Şöyle ki, suçluluğu anlama girişiminde mağdurların rolünü inceleyen ilk bilim adamlarından biridir. İnsanların ne derece mağdur, eğilimli olduklarını inceledi. Kendisi insanların, “doğuştan suçlular” olduğu gibi “doğuştan mağdurlar” olduğunu da savundu. Ona göre, doğuştan mağdurlar “yırtıcılarının” eylemlerini talep eden kendi kendine zarar veren bireylerdi.⁸ Psikolojik, sosyal ve biyolojik faktörlere dayalı bir tipoloji geliştirdi. Mağdurları değişen mağduriyet riskini yansıtan kategorilere göre sınıflandırdı. Örneğin, hem gençlerin (çocuklar ve bebekler), hem de yaşlıların, göçmenler (dil ve kültüre aşina olmamaları nedeniyle) ve azınlıklar (“ırksal olarak dezavantajlı oldukları” için) gibi mağdur olma eğiliminde olduklarını savundu. Ayrıca, “zihinsel olarak engelli” olanlar (akıllı bireyler ile uyuşturucu ve alkol bağımlıları dâhil), sıkıcı normaller (düşük zekâya sahip bireyler), dep-

3 Olgun DEĞİRMENÇİ, “Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 77, 2008, s.42.

4 KATOĞLU, 2012. s.662.

5 Brian WILLIAMS, *Victims of Crime and Community Justice*, Jessica Kingsley, London 2005, s.134.

6 Helen EIGENBERG, Tammy GARLAND, “Victim blaming”. *Controversies in Victimology* içinde (Editör: Laura J. MORIARTY), Elsevier Press, Newark, NJ 2008, s.22.

7 Hans VON HENTIG, Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim, *Journal of Criminal Law and Criminology*, Volume 31, Issue 3, 1941, s.303-309.; Hans VON HENTIG, *The criminal and his victim: Studies in the sociobiology of crime*, Yale University Press, New Haven, CT 1948.

8 VON HENTIG, 1941, s.303.

resif bireyler, ahlaksız insanlar (yani, rastgele insanlar), işkenceciler (istismarcı ebeveynler) ve açgözlü bireyler olan “kazanç”. “yalnız ve kalbi kırık” dullar/dullar ile şantaj, haraç ve güven oyunlarının mağduru olan “engellenen, muaf tutulan veya kavga eden” bireyleri de ayrı ayrı kategorilendirdi. Son bir grup olarak kadınları, zayıf ve kolay av oldukları için mağdur olarak belirtti. Tipolojisinde temsil edilen insanlardan bazıları, sadece kim oldukları ve sosyal statüleri nedeniyle (örneğin, gençler, yaşlılar, akıl hastaları ve göçmenler) mağduriyete karşı daha savunmasız olan gruplar şeklinde belirtmektedir. Bununla birlikte, diğer grupları da kendilerini savunmasız hale getiren durumlara (örneğin, edilen birey veya gasp mağduru olanları) yerleştirdi.⁹

Von Hentig, bazı durumlarda mağdurların mağduriyetlerine çok az katkıda bulunduğunu veya hiç katkıda bulunmadığını kabul etti. Aynı zamanda sık sık, failer ve mağdurlar arasında “karşılıklı bir eylem” olduğunu savundu. Ona göre, bahse konu eylemden dolayı mağdur artık pasif bir nesne değil, kriminalizasyon sürecinin aktif bir

öznesidir.¹⁰ Bu doğrultuda mağduriyet, bir sosyal etkileşim süreci olmaktadır.

Bu sonuç; diğer mağdur bilimcileri, mağdur olma sürecini incelemeye yöneltti. Birçok mağdur bilimci,¹¹ Von Hentig’ in örneğini takip ettiler. Mağdurlar ve suçlular arasında paylaşılan sorumluluğun derecesini kategorize eden çeşitli tipolojiler tasarladılar. Mendelsohn, anılan erken dönemin en ünlülerinden birisidir. 1947’de Bükreş’te bir konferansta sunduğu bildirisine ithafen “mağdur bilimin babası” olarak anılır. Tüm mağdurları tanımlayan ortak özelliklere (örneğin, hepsinin paylaştığı şeyler) atıfta bulunan mağduriyet ve mağduriyet terimlerini icat etti. Altı mağdur kategorisi belirledi. Bunlardan ilki; tamamen masum mağdurlar, mağduriyetleri için hiçbir sorumluluk taşımazlar ve eyleme katkıda bulunmak için hiçbir şey yapmazlar. İkincisi; hafif suçluluk taşıyan mağdurlar, kasıtsız eylemleri mağduriyete yol açan kişilerdir. Üçüncüsü; gönüllü mağdurlar, aslında kendi mağduriyetlerinin yaratılmasına yardımcı oldular. Dördüncü ve beşincisi de; suçlu mağdurların çoğu, başka bir kişiye karşı bir suç başlatır ve daha

9 VON HENTIG, 1941, s.304-307.

10 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.22-23.

11 Harry Elmer BARNES, Negley King TEETERS, *New Horizons in Criminology*, Prentice Hall, New York 1959.; Benjamin MENDELSON, The Origin of the Doctrine of Victimology, *Excerpta Criminal*, Volume 3, 1963, s.239-244.; Stephen SCHAFER, *The Victim and His Criminal*, Random House, New York 1968.; LeRoy L. LAMBORN, Toward a Victim Orientation in Criminal Theory, *Rutgers Law Review*, Volume 22, Issue 4, 1968, s.733-768.; Andrew KARMEN, Auto Theft: Beyond Victim Blaming, *Victimology*, Volume 5, Issue 2-4, 1980, s.161-174.

sonra bunun yerine mağdur olur. (örneğin, öldürülen bir hırsız). Altıncı ve sonuncusu; hayali mağdurlar, kuruntuludur ve/veya kişisel motivasyonlara dayalı bir suç uydururlar (örneğin, var olmayan bir suç uydururlar için birinin başını belaya sokmak için). Daha önceki çalışmaları esasında, dar bir suçluluk görüşünü (örneğin, bugün sokak suçu olarak adlandırdığımız şey) kullanılarak suç eylemlerindeki rollerine dayalı mağdurları kategorize etmeye odaklanmış olsa da, daha sonraki araştırmaların¹² bakış açısını iş kazası ve soykırım mağdurlarını içerecek şekilde önemli ölçüde genişletti. Anılan tipoloji de beş tür mağdur tanımladı: (1) suçluların mağdurları; (2) kişinin kendi benliğinin mağdurları (intihar, bilinçaltı dürtüler, kendine zarar verme davranışı); (3) çevre tarafından anti-sosyal davranışların mağdurları (örneğin, sosyal baskı, sınıf ayrımcılığı, soykırım, savaş suçları); (4) teknoloji mağdurları (örneğin, zarar veren bir ilacın yetersiz testi) ve (5) doğal çevrenin (sel ve kasırgalar) mağdurları. Genel olarak Mendelsohn, mağdur biliminin amacının daha az mağdur üretmenin yollarını bulmak ve böylece mağdur önleme kavramını ortaya koymak olduğunu savundu.¹³ Benzer şe-

kilde mağduriyet hakkındaki görüşleri, mağdur küçümsenmesi kavramının gelişmesine katkı sağlayan mağdurun kusurluluğunun belirlenmesine de izin verdi.

Mendelsohn, von Hentig gibi bazı mağdurların mağduriyetlerinden doğrudan sorumlu olmadıklarını açıkladı. Bazı mağdurların, suçludan daha suçlu olduğunu savundu.¹⁴ Bu tür bir düşünce, mağdurların mağduriyetlerinin sorumluluğunu paylaşması yönünde kavramsal bir iklim yaratmada etkili oldu.

Von Hentig ve Mendelsohn' un çalışmalarını birleştiren Schafer,¹⁵ mağdur sınıflandırmasını risk faktörlerden ziyade işlevsel sorumluluğa dayandırdı. Yedi tür mağdur tanımladı. Schafer' in tipolojisi mağdurları sorumluluk açısından kategorize etti. Buna göre; ilk kategori olan "sorumluluk yok" kategorisinde dört tane (ilgisiz, biyolojik olarak zayıf, sosyal olarak zayıf ve siyasi mağdurlar); ikinci kategori olan "az sorumluluk" kategorisinde bir tane (tetikleyici mağdurlar); üçüncü ve son kategori olan "orta/yüksek sorumluluk" kategorisinde iki tane (kışkırtıcı ve kendi kendini mağdur eden mağdurlar) mağdur türü bulunmaktadır. Birbirleriyle ilgisi olmayan mağdurlar, bir failin cezai davranışının

12 Clyde W. FRANKLIN, Alice P. FRANKLIN, *Victimology Revisited*, *Criminology*, Volume 14, Issue 1, 1976, s.125-136.

13 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.23.

14 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.23-24.

15 SCHAFER, 1968.

talihsiz alıcısı ve bu nedenle de fiilden sorumlu olmayan kişilerdir. Benzer şekilde, biyolojik olarak zayıf mağdurlar (örneğin yaşlılar, genç, fiziksel engelliler) ve sosyal açıdan zayıf mağdurlar (göçmenler ve azınlıklar) mağduriyetlerinden sorumlu değildir. Fiziksel veya sosyal özelliklerinden dolayı sadece çekici hedeflerdir. Yine, iktidardaki kişi ve kurumlara karşı çıktıkları için mağdur olan siyasi mağdurlar da mağduriyetlerinden sorumlu değildir.¹⁶ Ancak kışkırtıcı edici mağdurlar, suçlunun davranışına bir düzeyde tepki göstermesi nedeniyle bir miktar sorumluluğu paylaşırlar.

Schafer' in “fonksiyonel sorumluluk” kavramı, bu nedenle kendi mağduriyetlerinin gerçekleşmesinde aktif olarak önlemenin, mağdurun sorumluluğunda olduğunu savundu.¹⁷ Von Hentig, Mendelsohn ve Schafer, mağdurun neden olduğu ve mağdurluk seviyesinin nasıl sınıflandırılması gerektiği konusundaki görüşlerde farklılıklar taşısalar da, hepsi birçok açıdan benzerdir. Yaklaşımları, sınırlı miktarda sorumluluğu, mağdurlar ve suçlular arasında bölme eğilimindedir. Buna göre; mağdurlar tamamen

sorumlu olabilir, tamamen masum olabilir veya bunların arasında bir yerde olabilir. Belirtilen bakış açısını savunanlar için, mağdurun eylemlerinin önemli olduğunu ve ceza adalet sisteminin suçluya tepki verme biçimini ve ayrıca halkın suça bakışını etkilediğini iddia edilmektedir.¹⁸ Öte yandan, mağdur biliminde zamanla paylaşılan sorumluluk kavramına odaklandığında mağduriyetle ilgili başka teoriler de ortaya çıkmıştır. Yaşam tarzı ve rutin faaliyetler de dâhil olmak üzere pek çoğu suçu mağdura yüklemeye devam etmektedir.¹⁹

Bu anlamda, bireyin mağdur olup olmayacağı konusunda sosyal yapı, rol beklentileri, demografik özellikler, günlük rutin ve belirli gruplara maruz kalma belirleyici olmuştur.²⁰ Bu nedenle, suç niteliğindeki gruplarla düzenli olarak temasa geçen bireylerin mağdur olma olasılığı daha yüksektir. Ayrıca, “riskli” yaşam tarzlarıyla meşgul olan mağdurların, bir şekilde mağduriyetleriyle suçlandıklarını ima eder. Yaşam tarzı teorisine benzer şekilde, “rutin faaliyetler yaklaşımı”, zaman ve mekândaki yakınsamanın suç ve mağduriyete

16 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.24.

17 Harvey WALLACE, *Victimology: Legal, Psychological, and Social Perspectives*, Second Edition, Pearson. Boston 2007.

18 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.25.

19 Christopher J. SCHRECK, Bonnie S. FISHER, Specifying the Influence of Family and Peers on Violent Victimization: Extending Routine Activities and Lifestyles Theories, *Journal of Interpersonal Violence*, Volume 19, Issue 9, 2004, s.1023.

20 Michael J. HINDELANG, Michael R. GOTTFREDSON, James J. GAROFALO, *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for Theory of Personal Victimization*, Ballinger, Cambridge, MA 1978.

yol açtığını savunur. Bu argümanlara göre mağduriyetin gerçekleşmesi için uygun bir hedef, motive olmuş bir suçlu ve yetenekli bir vasinin olmaması gerekir.²¹ Dolayısıyla uygun hedefler, kolay erişim ve kaçış sunar, bir miktar ödül sunar ve genellikle bir taşınabilirlik unsuru içerir.

Bunun yanında ampirik araştırmalar, mağdur olma süreci dışında kişinin mağdur olmasına neden olan ortak özellikleri tespit edememiştir. Aslında, kişinin mağdur olmasına neden olan tek şey mağdur olma sürecidir. Yani mağduru mağdur olmayanlardan ayrılan tek şey mağdur olma sürecidir. Bu durum, mağdurların kavramsal olarak bir uça tamamen suçsuzdan diğer uça tam sorumluya kadar değişebildiği bir süreklilik yaratır. Hatta kültürel olarak meşru mağdurlar yaratma süreci, bazı insanların mağdur edilmesini daha kabul edilebilir kılmaktadır. Ne var ki, toplum anılan konuda herhangi bir şey yapmak için kaynaklarını kullanmaya daha az istekli olmaktadır. Yine kültürel olarak, meşru mağdurlar yaratmaya yönelik belirtilen süreç, mağdurlar

için zararlıdır. Başka bir deyişle, toplum mağduru suçlamaya başladığında mağdur açısından daha da travmatize olmaktadır. Keza mağdur, burada sadece mağduriyetin sonuçlarıyla uğraşmakla kalmamakta, aynı zamanda bir ölçüde suçlu olduklarının söylenmesinin ek yüküyle de baş etmektedir.²² Açıkçası, birçok mağdur kendi durumlarından sorumlu tutulduklarında ortaya çıkan ek mağduriyetten kendilerini korumak için sessizliği kullanır.

Bir başka yönden, herhangi bir suç için tahsis edilecek belirli bir miktar sorumluluk varsa, “*dikkat, suçludan çok mağdurun davranış ve güdülerine odaklanmıştır*” o zaman tanım gereği, mağdurlar suçlandığında suçlular eylemleri için tam sorumluluktan kaçarlardı.²³ Burada kast edilen “mağdurun çöküşü” kavramı, suçluların davranışlarını rasyonelleştirmek için kullanabilecekleri kültürel bir çerçeve sağlar.²⁴

Görüldüğü gibi suçlulara göre mağdurlar, o zaman istediklerini isterler ya da hak ettiklerini alırlar veya sürekliliğin en uç noktasında, herhangi bir

21 Lawrence E. COHEN, Marcus FELSON, Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach, *American Sociological Review*, Volume 44, Issue 4, 1979, s.588-608.

22 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.29-31.

23 Daina SCULLY, *Understanding Sexual Violence: A Study of Convicted Rapists*, Unwin Hyman, Boston 1990, s.45.

24 Ezzat FATTAH, “The use of the victim as an agent of self-legitimation: Toward a dynamic explanation of criminal behavior”, *Victims and society* İçinde (Editör: Emili Viano), Visage, Washington, DC 1976, s.105-129.; Daina SCULLY, 1990.; Elizabeth Anne STANKO, *Intimate Intrusions: Women's Experiences of Male Violence*, Unwin Hyman, Boston 1993.

zararı reddederler.²⁵ Mağduru suçlayan anılan görüşler, bireysel suçluların davranışlarını mazur gösterme biçimini etkiler. Ancak, kültürel olarak türetilmiş oldukları için mazeretlerinin bireysel rasyonalizasyona giden kalıcı bir gücü vardır. Belirtilen inançları onaylamak için? Bu sorunun birkaç olası cevabı var. Birincisi; mağduru suçlama, adil bir dünyayı içeren başka bir güçlü sosyal inanç seti ile tutarlıdır.²⁶ Başka bir deyişle, iyi insanların başına kötü şeyler gelmez. Bu tür bir düşünce, insanların yanlış bir güvenlik duygusu hissetmelerine de izin verir. Herkesin kendi hayatı üzerinde kontrol sahibi olduğunu ve bireylerin sadece belirli önlemler alıp belirli şekillerde davranmaları durumunda mağduriyeti önleyebileceklerini ima eder. İkincisi; mağdur suçlama bakış açıları kavramsal olarak mağduru önleme fikrine izin verir. Bu, insanlara bireyler olarak (yanlış) bir yetkilendirme duygusu verebilirken, aynı zamanda insanlar mağdur olduklarında verilen zararı da artırabilir. Üçüncüsü; mağdur suçlama, suçluların motivasyonları hakkındaki zor soruları yanıtlamaya yardımcı olur. Dikkati geleneksel kriminolojinin suç önleme konusundaki yetersizliğinden uzaklaştırır. Zira geleneksel kriminoloji, bu yüzyılın çoğunu suçlular ve

suçlu olmayanlar arasındaki ayrımları incelemek ve suçluluğun nedenlerini belirlemekle geçirdi. Fakat fazla ilerleme kaydetmedi. Bu sebeple, bazı durumlarda mağduru suçlamak suçlunun motivasyonlarını anlamaktan daha kolaydır. Çünkü mağdurlara odaklanmak, suçu önlemenin bir yolu olarak dikkatimizi suçlulardan uzaklaştırmamızı sağlar.²⁷ Bu bağlamda, ceza adaleti sisteminin ve kriminolojinin odağı zorunlu olarak suçlulardan mağdurlara kaydırıldığı iddia edilebilir.

1. Mağdur Suçlayıcılık Kavramı

Mağdurların suç araştırmalarında yeniden ortaya çıkma yollarından biri mağduriyetlerine katkıda bulunma yollarıyla ilgilidir. Mağduru suçlama, mağduru basitleştirme ve mağduru küçültme, cezai fiiller için paylaşılan sorumluluk kavramını incelemek için kullanılan birçok etiketten bazılarısıdır. Genel olarak konuşursak, mağduru hızlandırıcı davranışlar, mağdurların kendi mağduriyetlerini ortaya çıkarmasına neden olan davranışlardır. Öte yandan muhalifler, mağdurun çöküşünün mağduru suçlamaya yol açtığını, dikkati failden ve suç sorumluluğundan uzaklaştırdığını savunuyorlar. Aslında mağduru suçlama kavramı, mağduriyetle ilgili birkaç önemli so-

25 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.31-32.

26 Melvin J. LERNER, Evaluation of performance as a function of performer's reward and attractiveness, *Journal of Personality and Social Psychology*, Volume 1, Issue 4, 1965, s.355-360.

27 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.31-33.

ruyu ele almaya yardımcı olmak için kullanılır:²⁸

- Suç eyleminden kim sorumludur?
- Suçlu mu, mağdur mu yoksa her ikisi mi?
- Biri diğerinden daha mı sorumludur?
- Mağdurun rolünü incelemek uygun mudur?
- Suç önleme çabaları, mağdurların mağduriyetlerinde oynayabilecekleri herhangi bir rolü dikkate alması gerektiriyor mu?
- Mağduru suçlamada toplum nasıl bir rol oynuyor?

En basit hâli ile mağduru suçlamayı tanımlamak için çok önemli olan değer, failin olayları yorumlamasıdır. Bu açıdan mağdurun davranışı, “suçlunun eylemlerini yorumlaması” kadar önemli değildir.²⁹ Bu nedenle, mağdurun kışkırtıcı veya baştan çıkarıcı bir şekilde hareket ettiği algılanıyorsa veya “kötü” bir üne sahipse saldırı, mağdurun hızlandırılmış olarak tanımlanmaktadır.³⁰ Çoğu durumda mağduru suçlama, nezaket ve ilgiyle örtülüdür. İnsancılığın kokulu bir sisi tarafından

gizlenmiştir. Mağduru suçlama sürecini gözlemlerken, kişinin kafası karışır ve yönünü şaşırır.³¹ Bir anlamda mağdur için oldukça samimi, derin bir endişe gösterirler.

Diğer bir taraftan, mağduru suçlamanın kanunun yürütülmesi ve sosyal düzene ilişkin sorunlara nasıl uygulandığını çok incelikli bir şekilde kavramak için anlaşılması gereken üç şey vardır. İlki; özünde suç ve suçluluk sorunlarını adaletsiz sosyal koşulları vb. izahlara bağlamaya çalışan sosyal bilimciler ve liberal politikacıları anlamak gerekir. İkincisi, yasaları ihlal edenler ve yasaları ihlal edenlerin varlığı ile kolluk kuvvetleri ve mahkemelerin adalet sisteminin işleyiş yöntemlerini kavramak gerekir. Son olarak da, kolluk kuvvetlerinin gerçek işlevinin kavranması gerekir.³² Burada kast edilen şey, yasaları uygulamak değil, sosyal düzeni korumaktır.

Bunun yanında mağduru suçlama eğilimi, birçok özel konuda mağduru savunma eğilimi ile tekrar tekrar çatışır. Belirli mağdurların, failleriyle birlikte olanlardan sorumlu olduklarına dair argümanlar, mağduru suçlama olarak nitelendirilmiştir. Benzer şekilde mağduru suçlama, suçlu ve mağdurun bir şekilde suç ortağı olduğunu ve

28 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.21-25.

29 Menachem AMIR, *Patterns in Forcible Rape*, University of Chicago Press, Chicago 1971, s.2.

30 EIGENBERG, GARLAND, 2008, s.26.

31 William RAYN, *Blaming the Victim*, Vintage Books, New York 1976, s.6.

32 RAYN, 1976, s.194-195.

aralarında bir dereceye kadar karşılıklık/ortaklık, ortak yaşam veya karşılıklı ilişki olabileceğini varsayar.³³

Öte taraftan mağduriyet, nesnellığe yönelik özlemlerine rağmen, mağduru suçlamaya yönelik kaçınılmaz bir eğilim barındırabilir. Burada, mağdurun davranışını önce dikkatli bir şekilde yeniden yapılandırılması kaçınılmazdır. Bu da bir suç sırasında ve sonrasında eylemlerin ve tepkilerin adım adım analizleri, zarar gören tarafların acılarına katkıda bulunan ne yaptıklarına veya yapamadıklarına dair kanıtları ortaya çıkaracaktır. Buna bağlı olarak mağduru suçlama, üç aşamalı bir düşünce sürecini takip eder.³⁴ İlk olarak; alan bireylerde yanlış bir şeyler olduğu varsayımı yapılır. Tutumlarında, davranışlarında veya her ikisinde de etkilenmeyen çoğunluktan önemli ölçüde farklı oldukları söylenir. İkincisi; bu varsayılan farklılıkların içinde buldukları kötü durumun kaynağı olduğu düşünülür. Akıl yürütme devam eder; “eğer herkes gibi olsaydı, saldırı için hedef olmazlardı”. Üçüncüsü de; mağdurlar gelecekte sorun yaşamamak istiyorlarsa düşünce ve davranış biçimlerini değiştirmeleri gerektiği konusunda uyarılır. Zira mağdurlar, dü-

şüşlerine neden olan dikkatsiz, aceleci veya kışkırtıcı davranış kalıplarını terk etmelidirler. Bu bağlamda mağduru suçlama, çeşitli nedenlerle yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. “Neden oldu?” gibi rahatsız edici sorulara net ve anlaşılır cevaplar sağlar. Ve “Neden ben değil de o?” Mağduru suçlamanın psikolojik çekiciliği de vardır.³⁵ Çünkü derin felsefi ve hatta teolojik inançlara dayanır.

Elbette suçlama, davranışı ahlaki olarak yanlış veya sosyal olarak uygunsuz olarak tanımlayan günlük davranış değerlendirmesinin bir yönüdür. Suçlamanın ahlaki veya sosyal yanlış yapmayı gerektirdiği varsayımı, onu yasal sorumluluk gibi benzer kavramlardan ayırır. Bencil, düşüncesiz veya kaba olmak gibi sıradan sosyal yaşamda insanların işlediği suçların çoğu, cezai veya hukuki sorumluluğun sınırlarının ötesindedir.³⁶ Öyle ki, insanlar sosyal veya ahlaki suçlar işlemeyen katı sorumluluk temelinde yasal olarak sorumlu tutulabilirler.

Mağduru suçlama ile ilgili önceki araştırmalar çeşitli endişeleri yanıtlıyor. Bu alandaki ilk çalışmaların

33 Andrew KARMEN, *Crime Victims An Introduction to Victimology*, Cengage Learning, Boston 2015, s.138-139.

34 RAYN, 1976.

35 KARMEN, 2015, s.139.

36 Mark D. ALIKE, Culpable control and the psychology of blame, *Psychological Bulletin*, Volume 126, Issue 4, 2000, s.556.

ağırlığı, savunmacı atıfların³⁷ ve adil dünya hipotezlerinin³⁸ motivasyonel varsayımlarına odaklanmıştır. Diğer çalışmalarda³⁹ görgü tanığının belirlenmesi gibi psiko-hukuki konuları araştırmıştır. Buna göre araştırması kapsamına giren konular şunlardır:⁴⁰

- Sonuca ilişkin bilgilerinin suçlama atıfları üzerindeki etkileri,
- Suçlama veya sorumluluk yüklemelerinin; gözlemcinin, failin veya mağdurun fiziksel, demografik veya kişilik özelliklerinden nasıl etkilendiği,
- nedensel etki gibi belirli kriterlerin nasıl olduğu,
- sonuçların öngörülmesi,
- araya giren nedensellik; niyet, sebep ve hafifletici koşullardır.

Yukarıda bahsedilen alanların her birinde yapılan araştırmalar, suçlamanın nispeten belirli yönlerine odaklan-

mıştır. Buna göre:⁴¹

- Savunma amaçlı atıf araştırması, tesadüfi olaylara odaklanmıştır. Bu nedenle kasıtlı zarar vermeyle daha az alakalıdır.
- Psiko-hukuk çalışmaları ağırlıklı olarak yargı sistemindeki ve jüri karar verme sürecindeki pratik konularla ilgilenmektedir.
- Sonuç yanlılığı ve karşı olgusal akıl yürütme araştırması; niyet, öngörü, nedensellik ve hafifletici koşullar gibi suçlama kriterlerinden ziyade olay sonuçlarına odaklanmıştır.
- Bireysel farklılık çalışmalarının ana odak noktası; otoriterlik ve kontrol odağı inançlar gibi faktörlerin suçlama veya sorumluluk yargıları üzerindeki ılımlı etkileri göstermek olmuştur.
- Belirli suçlama kriterlerini araştıran araştırmalar; suçun bile-

37 Kelly G. SHAVER, Defensive attribution: Effects of severity and relevance on the responsibility assigned for an accident, *Journal of Personality and Social Psychology*, Volume 14, Issue 2, 1970, s.101-113.; Jerry M. BURGER, Motivational biases in the attribution of responsibility for an accident: A meta-analysis of the defensive attribution hypothesis, *Psychological Bulletin*, Volume 90, Issue 3, 1981, s.496-512.

38 Melvin J. LERNER, Dale T. MILLER, Just world research and the attribution process: Looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, Volume 85, Issue 5, 1978, s.1030-1051.; Melvin J. LERNER, *The belief in a just world: A fundamental delusion*, Plenum Press, New York 1980.

39 Robert BUCKHOUT, Eyewitness testimony, *Scientific American*, Volume 231, Issue 6, 1974, s.23-31.; Elizabeth F. LOFTUS, *Eyewitness testimony*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1979.; Michael R. LEIPPE, Effects of integrative memorial and cognitive processes on the correspondence of eyewitness accuracy and confidence, *Law and Human Behavior*, Volume 4, Issue 4, 1980, s.261-274.

40 ALIKE, 2000, s.556.

41 ALIKE, 2000, s.556-557.

şenlerini belirlemede yardımcı olmasına rağmen, bu bileşenler arasındaki karşılıklı ilişkiler veya suçlama yüklemelerinin yapıldığı süreç hakkında çok az ipucu sağlamıştır.

Bunlarla beraber mağduru suçlamaya ilişkin araştırmalar, adil dünya inancının korunması-diğer, mağdurla algılanan özdeşleşme, mağdur suçlamasında cinsiyet farklılıkları gibi iddia edilen mağdur sorumluluğunun belirleyicilerini incelemektedirler.⁴²

Ana hatları çizilmeye çalışılan “mağduru suçlama”, doğası gereği bir günah keçisi yapma alıştırması, çarpık bir mantık örneği veya bir duygusuzluk işareti değildir. Hangi suçun ilgi odağı olduğuna, mağdurların kim olduğuna ve bazı insanların davranışlarını neden kınadığına bağlıdır. Benzer şekilde, mağduru savunmak her zaman mazlumların davasını savunanların giriştiği asil bir girişim değildir. Bazen taraf değiştirirler ve davanın gerçeklerine, suçun niteliğine ve ilgili taraflara bağlı olarak mağdur savunu-

cuları olurlar. Bireyler tutarlı değildir. Neredeyse herkes belirli mağdurları suçlar ve diğerlerini savunur. Mağduru suçlamanın ve mağduru savunmanın güçlü yönleri, savunucularının belirli suç eylemlerini inceleme ve gerçek hayattaki olayları yeniden yapılandırma istekliliğinde yatmaktadır. Mağduru suçlama ve mağduru savunma ile ilgili çatışan iki bakış açısı, kimin kime ve hangi koşullar altında ne söylediğini ve ne yaptığını çok ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Mağduru suçlama ve mağduru savunma argümanları, bir yanda teorik önermeler ve soyutlamalar, diğer yanda ise insanların gerçekten nasıl düşündükleri ve davrandıkları arasındaki boşluğu doldurur. Her iki perspektifin de en ciddi dezavantajı, makroskopik olmaktan çok mikroskobik olma eğilimidir. Dahası mağduru suçlama ve mağduru savunma argümanları, her davanın belirli ayrıntılarına o kadar takılır (veya çıkmaza girer ki), hem suçluların hem de mağdurların tutum ve davranışlarını şekillendiren daha geniş sosyal güçleri ve çevresel koşulları görmezden gel-

42 David ADERMAN, Sharon S. BREHM, Lawrence B. KATZ, Empathic observation of an innocent victim: The just world revisited, *Journal of Personality and Social Psychology*, Volume 29, Issue 2, 1974, s.342-347.; Suzan T. BELL, Peter J. KURILOFF, Ilse LOTTES, Understanding attributions of blame in stranger rape and date rape situations: An examination of gender, race, identification, and students social perceptions of rape victims, *Journal of Applied Social Psychology*, Volume 24, Issue 19, 1994, s.1719-1734.; Hein F.M. LODEWIJKX, Tim WILDSCHEUT, Bernard A. NIJSTAD, Wim SAVENIJE, Marieke SMIT, In a violent World a just world make sense: The case of “senseless violence” in the Netherlands, *Social Justice Research*, Volume 14, Issue 1, 2001, s.79-94.; Kess VAN DEN BOS, Marjolein MAAS, On the psychology of the belief of a just world: Exploring experiential and rationalistic paths to victim blaming, *Personality and Social Psychology Bulletin*, Volume 35, Issue 19, 2009, s.1567-1578. ;Rebecca M. HAYES, Katherine LORENZ, Kristin A. BELL, Victim Blaming Others: Rape Myth Acceptance and the Just World Belief. *Feminist Criminology*, Volume 8, Issue 3, 2013, s.206.

me eğilimindedirler. Böylece, iki bakış açısının yandaşları ne zaman çatışır- sa, istemeden de olsa sistemin temel kurumları (insanları görevleri yerine getirmek için organize etmenin yerleşik yolları) ve kültürü (yaşam tarzı, gelenekler) ile birlikte onu sorunlarından kurtarırlar.⁴³ Yine de bu dış etkiler, dramadaki oyuncuları gibi kişileri iyi prova edilmiş suçlu ve mağdur rollerini oynamaya ve çok tanıdık bir trajedi de iyi bilinen bir senaryoyu takip etmeye zorlamaktadır.

Bu yönüyle mağdurlar “Neden ben?” diye sorduğunda Mağdur bilimciler, yanlış zamanda yanlış yerde olma, kader ya da sadece kötü şans kavramlarının çok ötesine geçen açıklamalar önerirler. Zira mağdurun, faille birlikte yaşananlar için bir dereceye kadar sorumluluğu paylaşma olasılığını artıran açıklamalar, sert tartışmalara konu olmaktadır. Ne var ki mağduru suçlama argümanları; ihmal yoluyla kolaylaştırma, pervasızlık nedeniyle çöküş ve kışkırtma neticesi provokasyona odaklanmaktadır. Benzer şekilde mağdur suçlama vasıtasıyla, mağdur tarafların daha güvenli bir hayat yaşamak istiyorlarsa yollarını değiştirmeleri gerektiğinde ısrar edilmektedir. Öte yandan mağduru savunanlar, tüm suç kanuna karşı koyanlara yükler (suç-

luyu suçlamak) ya da hem suçluların, hem de mağdurların hayatlarını şekillendiren sosyal kurumlarda ve kültürel değerlerde (sistem suçlaması) hata bulurlar.⁴⁴ Söz gelimi farklı riskler, büyük ölçüde yasadışı davranışlar için sıcak noktaların yakınında tehlikeli kişilere az veya çok maruz kalmayla sonuçlanan rutin faaliyetler ve yaşam tarzları tarafından belirlenir.

2. Haksız Tahrik’ in Geniş Yorumu

“Mağdur kendini yeterince ifade edebiliyor mu?” sorusuna cevap aradığımız bu çalışmada; *“mağdur suçlayıcılığı hususunda taviz verilmesi, suçlu işleyen suç işlemekten çekinmemesini sağlıyor”* hipotezinin sınanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda;

Ceza hukuku temelde hiçbir zaman kontrolün kaybını bir savunma olarak kabul etmez. Aksine kişiden beklenen daima davranışlarını kontrol altında tutmasıdır. Kural olarak failin hayatına, hürriyetine, mal varlığına vb. karşı faili kızdıran, rahatsız eden, tahrik eden fiiller, fail tarafından sabırla karşılanmalıdır ve failin tahammül göstermesi beklenmektedir. Aksi hâlde kişi, suç işlediği durumda cezai sorumluluğu doğacaktır.⁴⁵ Bu durumun istisnası “haksız tahrik” kurumudur. Haksız

43 KARMEN, 2015, s.157.

44 KARMEN, 2015, s.174.

45 Devrim AYDIN, Yeni Türk Ceza Kanunu’nda Haksız Tahrik, *AÜHFĐ*, Cilt 54, Sayı 1, 2004, s. 229.

tahrikin varlığı altında fail, haksız bir fiilin etkisinde hareket etmiş ve kanunda kabul edildiği üzere cezasında indirimle gidilmesinin nedenidir.⁴⁶ Şöyle ki ceza hukuku, failin psikolojisine verdiği önem sonucu haksız tahrikin etkisi altında suç işleyen kişiye verilecek cezayı daha az olacak şekilde öngörmüştür. Ancak yalnızca psikolojik olarak açıklanabilecek olan bir kurumun, hukuk nazarında doğrudan düzenlenmesi mümkün değildir.⁴⁷ Bundan dolayı kanun koyucu, belli durumlarda haksız tahrikin varlığını kabul etmiştir.

Bir fiil, olay ve bu olayın kişileri ile olan ilişkiler söz konusu olduğunda, tahrik hukuki bir anlam kazanır. Bu manada tahrik, kişinin belirli bir hususa özendirilmesi ya da itilmesi, bir hususun gerçekleştirilmesi ya da gerçekleştirilmemesi, mevcut bir durumun sürdürülmesi gibi amaçlarla kişinin iradesinin harekete geçirilmesi, iradesi üzerinde etki yapılması ya da iradesinin belirli bir yöne itilmesi şeklinde tarif edilebilir.⁴⁸

Haksız tahrik özelinde değerlendirildiğinde, faile ait psikolojik durum mağdurun haksız hareketleri sonucu

failde meydana gelen hiddet veya şiddetli elemdir. Haksız tahrikin ortaya çıkardığı bu heyecanın etkisindeki kişinin işlediği suçun varlığı bakımından herhangi bir tartışma yoktur. Suç sabittir. Ancak, burada asıl tartışma failin kınanabilirliği üzerinedir.⁴⁹ Fail içinde bulunduğu heyecanın da etkisiyle, kendisinde önceden var olmayan, mağdurun sebep olduğu haksız bir davranıştan ötürü ortaya çıkan bir hiddet hâlinde bu suçu işlemiştir.

Yine, haksız tahrikten söz edebilmek için tahrik teşkil eden bir fiilin varlığı zorunludur. Kanunumuz, hangi hallerin tahrik oluşturacağını göstermediği için bir fiilin tahrik edici nitelikte olup olmayacağı değişken ölçütlere göre belirlenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, tahrike maruz kalan kimsenin kişilik nitelikleri tahkir eden ile buna tepki gösteren kişi arasındaki ilişki, zaman ve yer koşulları gibi hususlar göz önünde bulundurulacaktır.⁵⁰

Unutulmamalıdır ki, failin kişiliğinin dikkate alındığı modern ceza hukukunda failin suç işlemesine neden olan ruhsal durumunun da suça etki eden bir neden olduğu kabul edilmiştir.

46 Sulhi DÖNMEZER, Sahir ERMAN, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Genel Kısım, Cilt II, Bölüm 11, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 1997, s.348.

47 Faruk EREM, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt II, 3.Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara 1984, s.51.

48 Gökhan Yaşar DURAN, *Ceza Hukukunda Haksız Tahrik*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2010, s.3.

49 DÖNMEZER, ERMAN, 1997, s.346.; AYDIN, 2004, s. 226.

50 DÖNMEZER, ERMAN, 1997, s.363.

Haksız tahrik kurumu, suçta etki eden kişisel, sübjektif ve kanuni bir indirim nedenidir. Sübjektif olması suçun manevi unsuruna (kusurluluğa) etki ettiği; genel olması her fail hakkında ve kural olarak her suçta uygulanacağı; kanuni olması ise olayda varlığının hâkim tarafından re ‘sen araştırılması anlamına gelir. Bir olayda mağdurdan kaynaklanan haksız hareketler varsa ve bu haksız hareketler failin hiddet veya şiddetli eleme kapılmasına neden olmuşsa, bu duygunun etkisiyle mağdura yönelik tepki suçu işleyen failin cezasının bir miktar indirilmesi kabul edilmiştir.⁵¹

Bu çerçevede çalışmanın hipotezi sınanırken, haksız tahrik nedeniyle ceza indirimi uygulanan, “Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar” (5237 sayılı T.C.K. Md.81-85) kapsamında yer alan “Kasten öldürme” (T.C.K. Md.81) “Nitelikli haller” (T.C.K. Md.82), “Kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi” (T.C.K. Md.83) suçları ile “Hayata Karşı İşlenen Suçlar” (5237 sayılı T.C.K. Md.86-92) kapsamında yer alan “Kasten yaralama” (T.C.K. Md.86), “Neticesi sebebiyle

ağırlaşmış yaralama” (T.C.K. Md.87) suçlarına ilişkin adalet istatistikleri ve yargı kararları örneklerinden hareketle, hukuk felsefesi ve sosyolojisi açısından tartışmakta yarar görüyoruz.

3. Adalet Ceza Sistemindeki Uygulama Örneklerinin Nicel Yansımaları

Bu bakış açısıyla sözü konusu suçlara ilişkin TÜİK Adalet İstatistikleri,⁵² Adalet Bakanlığı Adli İstatistik Arşivi⁵³ ile Adalet İstatistikleri Arşiv verileri⁵⁴ ve yargı kararları örneklerinden⁵⁵ yararlanılmıştır. Bu bağlamda “Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar” ile “Hayata Karşı İşlenen Suçlar”a ilişkin çalışma kapsamındaki ilgili suçlara ilişkin istatistikler ve yargı kararları örnekleri iki alt başlıkta ele alınacaktır.

3.1. Çalışma Kapsamındaki İlgili Suçlara (T.C.K. Md.81-83, 86-87) İlişkin İstatistikler

Bu doğrultuda belirtilen arşiv verileri ışığında genel durum ilgili tablolar ve grafikler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1’de; 2012-2021 yılları ara-

51 AYDIN, 2004, s. 249.

52 TÜİK *Adalet İstatistikleri*, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1070, (Erişim tarihi: 12.06.2022 15:08).

53 *Adalet Bakanlığı Adli İstatistikleri Yayın Arşivi*, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adli-istatistikler-yayin-arsivi>, (Erişim tarihi: 12.06.2022 18:35).

54 *Adalet Bakanlığı Adalet İstatistikleri Yayın Arşivi*, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi>, (Erişim tarihi: 12.06.2022 16:20).

55 *Yargıtay karar arama*, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 12.06.2022 20:10).

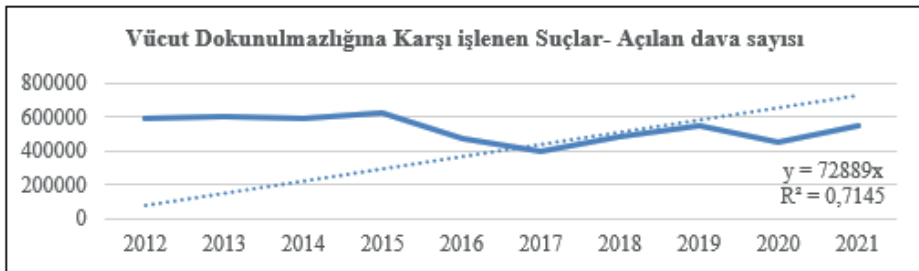
sındaki “Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar” (T.C.K. Md.81-85) ile “Hayata Karşı İşlenen Suçlar”ına (T.C.K. Md.86-92) ilişkin açılan dava sayısını görebilmekteyiz.

Ayrıca, TÜİK Adalet İstatistikleri, Adalet Bakanlığı Adalet İstatistikleri Yayın Arşivi ile Adli İstatistik Yayın Arşiv verilerine baktığımızda, 2011 yılı öncesi belirtilen suçlarda açılan dava sayısına ilişkin veriye rastlanmamıştır.

Yıllar	Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar- Açılan dava sayısı	Hayata Karşı İşlenen Suçlar -Açılan dava sayısı
2012	593849	25243
2013	601278	26677
2014	588454	25845
2015	625149	28986
2016	474654	25770
2017	398545	29625
2018	478690	28779
2019	540997	27811
2020	454411	24659
2021	546701	27479

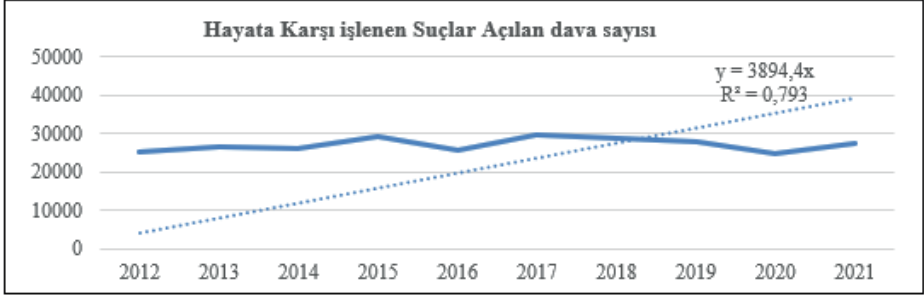
Tablo 1 Adalet Bakanlığı Adli İstatistikleri Yayın Arşivi, [http://www.adli-sicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay / adli-istatistikler-yayin-arsivi](http://www.adli-sicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adli-istatistikler-yayin-arsivi)

Grafik 1 “Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar”ına (T.C.K. Md.81-85) ilişkin açılan dava sayısı

Tablo 1’e göre, “Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar”ına (T.C.K. Md.81-85) ilişkin açılan dava sayısında her yıl 72889’lık bir artma vardır. Modelin açıklayıcılık oranı % 15,11’ dir. (Grafik1)

Grafik 2 “Hayata Karşı İşlenen Suçlar” ’ına (T.C.K. Md.86-92) ilişkin açılan dava sayısı

Tablo 1’e göre, “Hayata Karşı İşlenen Suçlar” ’ına (T.C.K. Md.86-92) ilişkin açılan dava sayısında her yıl 3894’lük bir artma vardır. Modelin açıklayıcılık oranı %56,91’ dir. (Grafik 2)

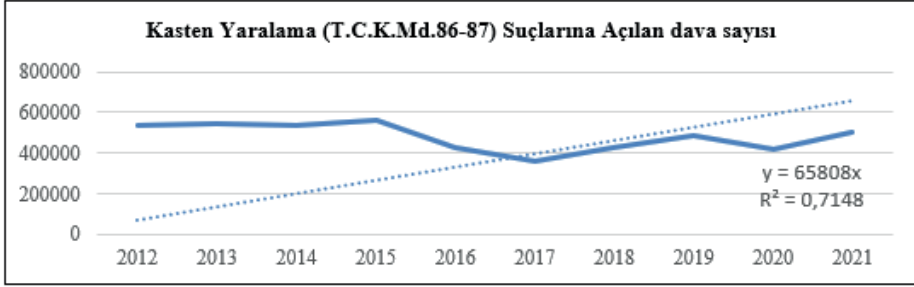
Tablo 2’ de; 2012-2021 yılları arasındaki “Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar” (5237 sayılı T.C.K. Md.81-85) kapsamında yer alan “Kasten öldürme” (T.C.K. Md.81) “Nitelikli haller” (T.C.K. Md.82), “Kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi” (T.C.K. Md.83) suçları ile “Hayata Karşı İşlenen Suçlar” (5237 sayılı T.C.K. Md.86-92) kapsamında yer alan “Kasten yaralama” (T.C.K. Md.86), “Neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama” (T.C.K. Md.87) suçlarına ilişkin açılan dava sayısını görebilmekteyiz.

Ayrıca, TÜİK Adalet İstatistikleri, Adalet Bakanlığı Adalet İstatistikleri Yayın Arşivi ile Adli İstatistik Yayın Arşiv verilerine baktığımızda, 2011 yılı öncesi belirtilen suçlarda açılan dava sayısına ilişkin veriye rastlanmamıştır.

Yıllar	Kasten Yaralama Suçlarına (T.C.K.Md.86-87) Açılan dava sayısı	Kasten Öldürme Suçlarına (T.C.K.Md.81-83) Açılan dava sayısı
2012	537681	10679
2013	546766	11622
2014	532289	11098
2015	561586	13132
2016	422806	12369
2017	358511	16361
2018	426115	14178
2019	483650	13314
2020	416104	13329
2021	499961	14545

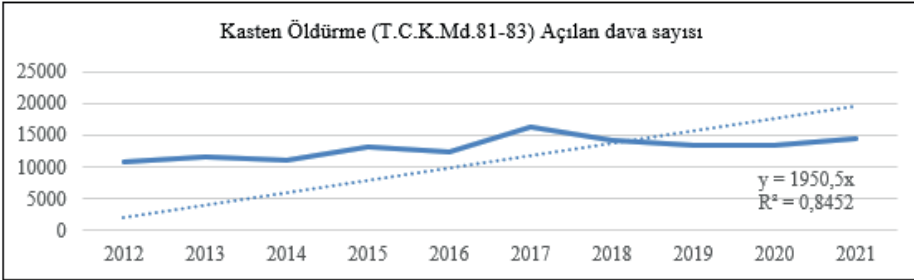
Tablo 2 Adalet Bakanlığı Adli İstatistikleri Yayın Arşivi, [http://www.adlisci-cil.adalet.gov.tr/Home/Sayfa Detay / adl-istatistikler-yayin-arsivi](http://www.adlisci-cil.adalet.gov.tr/Home/Sayfa-Detay/adl-istatistikler-yayin-arsivi)

Grafik 3 Kasten Yaralama Suçlarına (T.C.K.Md.86-87) ilişkin açılan dava sayısı

Tablo 2'ye göre, Kasten Yaralama Suçlarına (T.C.K.Md.86-87) ilişkin açılan dava sayısında her yıl 65808'lik bir artma vardır. Modelin açıklayıcılık oranı % 14,62'dir. (Grafik 3)

Grafik 4 Kasten Öldürme Suçlarına (T.C.K.Md.81-83) ilişkin açılan dava sayısı

Tablo 2'ye göre, Kasten Öldürme Suçlarına (T.C.K.Md.81-83) ilişkin açılan dava sayısında her yıl 1950'lik bir artma vardır. Modelin açıklayıcılık oranı % 9,1'dir. (Grafik 4)

3.2. Çalışma Kapsamındaki İlgili Suçlara (T.C.K. Md.81-83, 86-87) İlişkin Yargı Kararları Örnekleri

“Mağdur kendini yeterince ifade edebiliyor mu?” sorusuna cevap aradığımız bu çalışmada; “mağdur suçlayıcılığı hususunda taviz verilmesi, suçu işleyenin suç işlemekten çekinmemesini sağlıyor” hipotezinin sınanması amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda haksız tahrik nedeniyle ceza indirimi uygulanan; “Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar” (5237 sayılı T.C.K. Md.81-85) kapsamda yer alan “Kasten öldürme” (T.C.K. Md.81) “Nitelikli haller” (T.C.K. Md.82), “Kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi” (T.C.K. Md.83) suçları ile “Hayata Karşı İşlenen Suçlar” (5237 sayılı T.C.K. Md.86-92) kapsamda yer alan “Kasten yaralama” (T.C.K. Md.86), “Neticesi sebebiyle ağırlaşmış yaralama” (T.C.K. Md.87) suçlarına ilişkin yargı kararları örneklerinden hareketle değerlendirilecektir. Bu doğrultuda çalışmamız kapsamında belirlediğimiz;

Yargıtay 1. Ceza Dairesi

E: 2009/2667 K: 2009/2678

T: 11/05/09 kararında:

olaydan önce sanık Süleyman ile maktul Ramazan ve katılan-mağdur Hıdır arasında sanık Süleyman’dan aldıkları mobilyaların borcunun ödenmemesinden kaynaklanan hukuki ihtilaf nedeniyle, olay günü sanık Süleyman’ın diğer sanıklar Tekin ve Temel’le birlikte maktul ve katılan-mağdurun dükkanına geldikleri ve sanık Süleyman’ın maktul ve katılan-mağdura üç el ateş etmesi sonucu bir adet mermi katılan-mağdur Hıdır’ın sağ boyun bölgesine isabet ettiği, ameliyata alındığı, katılanın...yaralanması nedeniyle hayati tehlikeye, uzuv zaafına ve çehrede sabit esere maruz kaldığı olayda;... Sanık Süleyman ile öldürü-

len Ramazan ve katılan-mağdur Hıdır arasında özel hukuk anlaşmazlığından çıkan olayda, öldürülen ve katılan-mağdurdan kaynaklanan sanıklara yönelik tahrik oluşturacak herhangi bir haksız eylemi bulunmadığı halde, sanıklar hakkında haksız tahrik hükümleri uygulanarak eksik ceza tayin edilmesi, ...BOZULMASINA, ...11.05.2009 gününde oybirliğiyle karar verildi.

Yargıtay 1. Ceza Dairesi

E: 2008/10577 K: 2009/7790

T: 16.12.09 kararında:

Olay günü saat 23.30 sıralarında maktulün de içinde bulunduğu gruptaki kişilerin kendi aralarında tartıştıklarını gören sanıkların, bu kişilere bakmaları üzerine, maktulün arkadaşı tanık İsmail’in yüksek sesle sanıklara bağırarak neden baktıklarını sorduğu ve onlara yönelik sinkaflı küfürler ettiği, sanıkların geri dönerek küfreden şahsın yanına gelmek istemeleri üzerine, maktul ile arkadaşı R.’in ve daha sonra tanık D.’un gruptan ayrılarak sanıkların yanına giderek onları yatırtmaya çalıştıkları sırada; sanık A.’in, aniden maktul ve arkadaşlarına sinkaflı şekilde küfredip bıçağını çıkartarak maktule vurduğu, yere düşen maktulün tekrar kalkarak kaçmaya başladığını gören sanık M.Y.’in maktulü yakalayarak kaçmasını engellediği ve bu sırada sanıklar A. ve M.’in ellerindeki bıçaklarla maktule vurarak öldürdükleri olayda;...Maktulden kaynaklanan ve tahrik oluşturacak

her hangi bir haksız fiil bulunmadığı halde, haksız tahrik hükmü uygulanarak yazılı şekilde eksik ceza tayini;... Bozmayı gerektirmiş,... 16.12.2009 gününde oybirliği ile karar verildi.

Yargıtay 1. Ceza Dairesi

E: 2021/11712 - K: 2021/14961

T: 14.12.2021 kararında:

Sanığın babasını bıçaklarken engel olmak isteyen katılanı, adli raporda belirtildiği üzere, kesici delici aletle göğüs sol tarafta 3-4 adet, sırtta 3-4 adet batın ve göğüs boşluğuna ...hayati tehlikeye sebep olacak şekilde yaralandığı olayda; ...Baba oğul olan taraflar arasında mevcut ve önceki olayların gelişim seyri, maktulden sanığa yönelen haksız söz ve davranışların nitelik ve derecesi dikkate alındığında; haksız tahrik hükümlerini düzenleyen 5237 sayılı TCK 'nin 29. maddesi uyarınca sanık hakkında asgariye yakın oranda indirim yapılması gerekirken, yazılı şekilde indirim yapılarak sanık hakkında eksik ceza tayini,...Bozmayı gerektirmiş,...14/12/2021 gününde oy birliğiyle karar verildi.

Yargıtay 1. Ceza Dairesi

E: 2021/7078 - K: 2021/14951

T: 13.12.2021 kararında:

katılan sanıklar arasında 26/05/2016 tarihinde karşılıklı yaralama olayı gerçekleştiği, husumetin yaşanan bu kavga ve kavgaya bağlı davalar nedeniyle büyüdüğü, sanık ... 'ın 31/08/2017 tarihinde Cebrail mahal-

lesinden geçtiği sırada... Kıraathanesi önünde oturmakta olan ... 'ı gördüğü, hiçbir şey söylemeden bıçakla saldırarak ... 'ı baş, boyun, sağ bacak ve göğüs bölgelerinden ... öldürücü nitelikte 6 darbeye yaralandığı, başına ve göğüsüne aldığı darbelerin... kanamasına neden olması nedeniyle hayati tehlike geçirdiği, kafatasında... (parietal kemikte) hayat foksiyonlarını...etkileyecek şekilde kırık olduğu, olay yerinde bulunanların aktif müdahalesiyle ... 'ın eylemine devam edemediği anlaşılan olayda; Katılan ... 'ın yaklaşık bir yıl üç ay önce gerçekleşen birinci olaydaki husumet nedeniyle, sanık hakkında tahrikten 5237 sayılı TCK 'nin 29. maddesi gereğince asgari oranda indirim yapılması gerektiğinin düşünül-meyerek yazılı şekilde (1/2) oranında indirim yapılarak eksik ceza tayini,... BOZULMASINA,... 13/12/2021 gününde oy birliğiyle karar verildi.

Yargıtay 1. Ceza Dairesi

E: 2021/8537 - K: 2021/14984

T: 14.12.2021 kararında:

Akın ve Yıldırım aileleri arasında kız kaçırma meselesi yüzünden eskiye dayalı husumet bulunduğu, suç tarihinde sanığın, babası ... ve maktul ... ile konuşmakta iken, ... 'ın kendisine küfür etmesi sebebiyle aralarında çıkan tartışma sonrasında, babası ... ile oturmakta olan maktul ... 'a ruhsatsız silah ile ateş ederek öldürdüğü olayda; TCK 'nin 29. maddesinde belirtilen asgari oranda haksız tahrik indirimi

uygulanması yerine, yazılı şekilde indirim yapılması suretiyle sanığa eksik ceza tayini,... Bozmayı gerektirdiğinden,... 14/12/2021 gününde oy birliği ile karar verildi.

Yargıtay 1. Ceza Dairesi E:
2021/7034 - K: 2021/14600
T: 2.12.2021 kararında:

Sanığın, eski damadı olan maktulün, olay tarihinde, başka bir ilde yaşamaması nedeniyle göremediği oğlu ile görüşmek için sanığın ikametine gittiği, maktul ile sanık arasında, sanığın ikamet ettiği sitenin girişinde yaşanan tartışmanın kavgaya dönüşmesi üzerine maktulün, sanığı eliyle basit tıbbi müdahale ile giderilebilecek şekilde yaraladığı ve ardından sanığın, maktulü bıçakla yaralayarak ölümüne neden olduğu olayda,... 5327 sayılı TCK'nin 29. maddesinin uygulanması sırasında asgariye yakın oranda indirim uygulanması gerekirken, yazılı şekilde indirim yapılarak eksik ceza tayin edilmesi, Bozmayı gerektirdiğinden,... 02.12.2021 gününde oy birliğiyle karar verildi.

Yargıtay 1. Ceza Dairesi
E: 2021/8882 - K: 2021/14338
T: 23.11.2021 kararında:

sanık ... ile maktul ...'in resmi evli oldukları, Sevda'nın Hayrettin'in şiddetine uğraması nedeniyle bu durumu ...'da yaşamakta olan aile bireylerine ilettiği, kardeşi Mehmet ve amcasının oğlu Muhammed'i ...'e çağırdığı,

sanıklar Muhammed ve Mehmet'in ...'dan ...'e geldikleri, doğrudan Sevda'nın evine gittikleri, her üç sanığın maktule darp eyleminde bulunma hususunda görüş birliğine vardıkları, yaptıkları bu plan çerçevesinde pideci dükkanında çalışan maktulü eve çağırdıkları, maktulün eve gelmesi ile birlikte her üç sanığın eylem ve irade birliği içinde hareket ederek sopa, yumruk ve tekme darbeleriyle maktulü darp ettikleri, hastaneye kaldırılan Hayrettin'in genel beden travması nedeniyle... öldüğü olayda; Sanık... ile aralarındaki akrabalık derecesi itibarıyla Sevda'nın şiddete uğraması eyleminin sanık yönünden haksız tahrik oluşturmayacağı gözetilmeden sanık hakkında TCK'nin 29. maddesi uyarınca haksız tahrik hükmü uygulanarak eksik ceza tayini,...Bozmayı gerektirmiş, 23.11.2021 gününde oy birliği ile karar verildi.

Örneklerini sunduğumuz “Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar” kapsamında yer alan “Kasten öldürme ve Nitelikli halleri, Kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi” suçları ile “Hayata Karşı İşlenen Suçlar” kapsamında yer alan “Kasten yaralama, Neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış yaralama” suçlarına ilişkin yargı kararlarından anlaşılacağı üzere;

Tahrik teşkil eden fiilin haksız olup olmadığına ilişkin verilen kararlarda tahrik hükümlerinin geniş yorumlanması mağdur suçlayıcılığına zemin hazırlamaktadır. Beraberinde mağdur

olan bireyde, kusur ya da kabahat bulmaya çalışılarak, mağduriyetin kendisinin o kusur üzerinden ortaya çıktığı mesajı verilir. Böylece, suç işleyen bireyin davranışlarını mazur göstermeye yönelik anlayış gelir. Bu da toplumdaki haksızlık duygusunun artmasına neden olur.

Son Söz Yerine

“Mağdur kendini yeterince ifade edebiliyor mu?” sorusuna cevap aradığımız bu çalışmada; *“mağdur suçlayıcılığı hususunda taviz verilmesi, suçu işleyen suçu işlemekten çekinmemesini sağlıyor”* hipotezinin sınanması amaçlanmaktadır. Çalışmanın hipotezi sınanırken; TÜİK Adalet İstatistikleri, Adalet Bakanlığı Adli İstatistik Arşivi ile Adalet İstatistikleri Arşiv verileri ile yargı kararları örneklerinden yararlanılmıştır.

Bu noktadan hareketle sözü edilen verilerine baktığımızda;

“Vücut Dokunulmazlığına Karşı İşlenen Suçlar”ına (T.C.K. Md.81-85) ilişkin açılan dava sayısında her yıl 72889’lık bir artma vardır. Yine aynı suç kapsamında yer alan, kasten öldürme suçlarına (T.C.K. Md.81-83) dair açılan dava sayısında da her yıl 1950’lik bir artma bulunmaktadır.

Bunun yanında “Hayata Karşı İşlenen Suçlar”ına (T.C.K. Md.86-92) ilişkin açılan dava sayısında her yıl 3894’lük bir artış söz konusudur. Gene

aynı suç kapsamında yer alan, kasten yaralama suçlarına (T.C.K.Md.86-87) dair açılan dava sayısında her yıl 65808’lik bir artma vardır.

Bu bağlamda basitçe söylemek istersek 2021 yılı itibarıyla; kasten yaralama suçlarına (T.C.K.Md.86-87) dair açılan 499961 dava; kasten öldürme suçları (T.C.K.Md.81-83) ile ilgili açılan 1454 dava bulunmaktadır. Bu kadar çok sayıda açılan dava sayısı göz önüne alındığında; sözü edilen davaların mağdurlar açısından örnek Yargıtay kararlarında da bu açıkça görüldüğü gibi haksız tahrik hükümlerinin geniş yorumlanması durumunda mağdur suçlayıcılığına zemin hazırlar. Benzer şekilde mağdurlara aşırı sorumluluk yüklemek, meşru mağdurlar yaratılmasına ve suçluların davranışlarının mazur gösterilmesine neden olur. Bu da beraberinde, bir suçun işlenmesinde suçlu gibi mağduru da bir payı olduğuna düşüncesinin toplumda yaygınlaşmasını sağlar. Buna bağlı olarak da, suç işleyen hakkında konuşulmasını engeller ve suç işleyen unutturmasının önünü açar. Bu çerçevede, saldırının nereden geldiğini önemsizleştirir. Nihayetinde, suç işleyeni aklamaya yönelik uygun ortam yaratır.

Bütün bunlara ek olarak, ceza hukuku açısından cezanın işlevi, genel anlamıyla ceza karşısında bireyde uyandırdığı/doğurduğu etkidir. Bu bağlamda, mağdur suçlayıcılığı ile sorumluluğun

suç işleyene değil de saldırıya uğrayan bireye yüklenmesi, bireyde adaletin tecelli etmesi konusunda olumsuz etki yaratır. Böylece mağdur, kendisini güçsüz ve korunmasız hissederek, beklentilerinin karşılanmadığı düşüncesine kapılmasıyla adalete olan güveni sarsılır. Bu minvalde, suç mağduru olma olanak ve koşullarının geliştiği günümüzde, haksız tahrik hükümlerinin geniş yorumlanması neticesinde kuşkusuz adalet talep edenlerin sayısının gitgide artması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Andrew KARMEN, Auto Theft: Beyond Victim Blaming, *Victimology*, Volume 5, Issue 2-4, 1980, s.161-174.
- Andrew KARMEN, *Crime Victims An Introduction to Victimology*, Cengage Learning, Boston 2015.
- Benjamin MENDELSON, The Origin of the Doctrine of Victimology, *Excerpta Criminal*, Volume 3, 1963, s.239-244.
- Brian WILLIAMS, *Victims of Crime and Community Justice*, Jessica Kingsley, London 2005.
- Christopher J. SCHRECK, Bonnie S. FISHER, Specifying the Influence of Family and Peers on Violent Victimization: Extending Routine Activities and Lifestyles Theories, *Journal of Interpersonal Violence*, Volume 19, Issue 9, 2004, s.1021-1041.
- Clyde W. FRANKLIN, Alice P. FRANKLIN, Victimology Revisited, *Criminology*, Volume 14, Issue 1, 1976, s.125-136.
- Daina SCULLY, *Understanding Sexual Violence: A Study of Convicted Rapists*, Unwin Hyman, Boston 1990.
- David ADERMAN, Sharon S. BREHM, Lawrence B. KATZ, Empathic observation of an innocent victim: The just world revisited, *Journal of Personality and Social Psychology*, Volume 29, Issue 2, 1974, s.342-347.
- Devrim AYDIN, Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Haksız Tahrik, *AÜHFD*, Cilt 54, Sayı 1, 2004, s.225-254.
- Elizabeth F. LOFTUS, *Eyewitness testimony*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1979.
- Elizabeth Anne STANKO, *Intimate Intrusions: Women's Experiences of Male Violence*, Unwin Hyman, Boston 1993.
- Ezzat FATTAH, "The use of the victim as an agent of self-legitimation: Toward a dynamic explanation of criminal behavior", *Victims and society* İçinde (Editör: Emili Viano), Visage, Washington, DC 1976, s.105-129.
- Faruk EREM, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Cilt II, 3.Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara 1984.
- Gökhan Yaşar DURAN, *Ceza Hukukunda Haksız Tahrik*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Hans VON HENTIG, Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim, *Journal of Criminal Law and Criminology*, Volume 31, Issue 3, 1941, s.303-309.

- Hans VON HENTIG, *The criminal and his victim: Studies in the sociobiology of crime*, Yale University Press, New Haven, CT 1948.
- Harry Elmer BARNES, Negley King TEETERS, *New Horizons in Criminology*, Prentice Hall, New York 1959.
- Harvey WALLACE, *Victimology: Legal, Psychological, and Social Perspectives*, Second Edition, Pearson. Boston 2007.
- Hein F.M. LODEWIJKX, Tim WILDSCHUT, Bernard A. NIJSTAD, Wim SAVENIJE, Marieke SMIT, In a violent World a just world make sense: The case of “senseless violence” in the Netherlands, *Social Justice Research*, Volume 14, Issue 1, 2001, s.79-94.
- Helen EIGENBERG, Tammy GARLAND, “Victim blaming”. *Controversies in Victimology* içinde (Editör: Laura J. MORIARTY), Elsevier Press, Newark, NJ 2008, s.21-36.
- Jerry M. BURGER, Motivational biases in the attribution of responsibility for an accident: A meta-analysis of the defensive attribution hypothesis, *Psychological Bulletin*, Volume 90, Issue 3, 1981, s.496-512.
- Lawrence E. COHEN, Marcus FELSON, Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach, *American Sociological Review*, Volume, 44, Issue 4, 1979, s.588-608.
- LeRoy L. LAMBORN, Toward a Victim Orientation in Criminal Theory, *Rutgers Law Review*, Volume 22, Issue 4, 1968, s.733-768.
- Kelly G. SHAVER, Defensive attribution: Effects of severity and relevance on the responsibility assigned for an accident, *Journal of Personality and Social Psychology*, Volume 14, Issue 2, 1970, s.101-113.
- Kess VAN DEN BOS, Marjolein MAAS, On the psychology of the belief of a just world: Exploring experiential and rationalistic paths to victim blaming, *Personality and Social Psychology Bulletin*, Volume 35, Issue 19, 2009, s.1567-1578.
- Mark D. ALIKE, Culpable control and the psychology of blame, *Psychological Bulletin*, Volume 126, Issue 4, 2000, s.556-574.
- Melvin J. LERNER, Evaluation of performance as a function of performer’s reward and attractiveness, *Journal of Personality and Social Psychology*, Volume 1, Issue 4, 1965, s.355-360.
- Melvin J. LERNER, Dale T. MILLER, Just world research and the attribution process: Looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, Volume 85, Issue 5, 1978, s.1030-1051.
- Melvin J. LERNER, *The belief in a just world: A fundamental delusion*, Plenum Press, New York 1980.
- Menachem AMIR, *Patterns in Forcible Rape*, University of Chicago Press, Chicago 1971.
- Michael J. HINDELANG, Michael R. GOTTFREDSON, James J. GAROFALO, *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for Theory of Personal Victimization*, Ballinger, Cambridge, MA 1978.
- Michael R. LEIPPE, Effects of integrative memorial and cognitive processes on the correspondence of eyewitness accuracy and confidence, *Law and Human Behavior*, Volume 4, Issue 4, 1980, s.261-274.
- Olgun DEĞİRMENCİ, “Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 77, 2008, s.33-86.

- Rebecca M. HAYES, Katherine LORENZ, Kristin A. BELL, Victim Blaming Others: Rape Myth Acceptance and the Just World Belief. *Feminist Criminology*, Volume 8, Issue 3, 2013, s.202-220.
- Robert BUCKHOUT, Eyewitness testimony, *Scientific American*, Volume 231, Issue 6, 1974, s.23-31.
- Stephen SCHAFER, *The Victim and His Criminal*, Random House, New York 1968.
- Sulhi DÖNMEZER, Sahir ERMAN, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Genel Kısım, Cilt II, Bölüm 11, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Suzan T. BELL, Peter J. KURILOFF, Ilsa LOTTES, Understanding attributions of blame in stranger rape and date rape situations: An examination of gender, race, identification, and students social perceptions of rape victims, *Journal of Applied Social Psychology*, Volume 24, Issue 19, 1994, s.1719-1734.
- Tuğrul KATOĞLU, “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 61, Sayı 2, 2012. s.657-694.
- William RAYN, *Blaming the Victim*, Vintage Books, New York 1976.
- *Adalet Bakanlığı Adalet İstatistikleri Yayın Arşivi*, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi>, (Erişim tarihi: 12.06.2022 16:20).
- *Adalet Bakanlığı Adli İstatistikleri Yayın Arşivi*, <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adli-istatistikler-yayin-arsivi>, (Erişim tarihi: 12.06.2022 18:35).
- *TÜİK Adalet İstatistikleri*, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1070, (Erişim tarihi: 12.06.2022 15:08).
- *Yargıtay karar arama*, <https://karararama.yargitay.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 12.06.2022 20:10).